

építés. Szerk.: *Mártonffy Károly*. Budapest, 1940. 546–533. old. – 66. Uő.: Székesfehérvár művészeti feladatai. Fehér vár. A Székesfehérvári Vörösmarty Társaság Évkönyve. Szerk.: *Szarka Géza* 1942. 46–51. old. – 67. *Schmidl Ferenc*: Székesfehérvár városrendezési kérdései. Városfejlesztés, városrendezés, városépítés. Szerk.: *Mártonffy Károly*. Budapest, 1940. 159–169. old. – 68. Uő.: Városszépítés. Fehér Vár. A székesfehérvári Vörösmarty Társaság Évkönyve. Szerk.: *Szarka Géza*. 53–63. old. – 69. *Schneider Miklós–Juhász Viktor* (szerk.): Fejér vármegye. Magyar Városok és Vármegyék Monográfiája. Budapest, 1937. – 70. *Shvoy Kálmán* titkos naplója és emlékirata. 1918–1945. Budapest, 1983. – 71. *Szakály Ernő–Entz Géza*: István király szarkofágja. IKMK. A. sor. 11. Székesfehérvár, 1969. – 72. *Szarka Géza–Láng István*: Székesfehérvár ünnepi éve. 1938. Székesfehérvár, 1939. – 73. *Szarka Géza*: Székesfehérvár szellemi arca. Fehér vár. A Székesfehérvári Vörösmarty Társaság Évkönyve. Szerk.: *Szarka Géza*. 1942. 12–15. old. – 74. Székesfehérvár. Ismertetés és program a városba érkezők számára. – 75. *Tatár Dezső*: A város védett műemléki jelentőségű területe. Műemlékvédelem. 1970. 143. – 76. *Varga József*: Bűnös nemzet vagy kényszerű csatlós? Budapest, 1991.

Az erdélyi főnix

350 esztendeje született Misztótfalusi Kis Miklós

Háromszázötven éve, 1650-ben született Misztótfalusi Kis Miklós, a nyomdász és betűmetsző, akinek a *Maga személyének, életének és különös tselekedeteinek Mentsége* című, páratlan vihart és országos botrányt okozó művét Kolozsváron a református egyház máglyahalálra ítélte. A mű összes példányát nyilvánosan el kellett égetnie a szerzőnek, a benne foglalt állításokat írásban vissza kellett vonnia, a visszavonást saját költségén ki kellett nyomtatnia ingyenes osztogatás céljából.

Ki volt az az ember, akinek gondolatai, kinyomtatott szavai annyira veszedelmesek voltak, hogy el kellett égniük?

1680 őszén egy szegényes külsejű külföldi fiatalember kopogtatott az amsterdami Bloemgrache egyik módos polgárházának kapuján, ahol *Blaeu*, a legnagyobb hollandiai nyomda vezetője lakott. Elmondta, hogy Misztótfalusi Kis Miklós a neve, erdélyi magyar, szegény sorsú szülőktől származik, a nagyenyedi kollégiumban tanult, és háromévi fogarasi tanítóskodás után azért jött Hollandiába, hogy nyomdászmesterséget tanuljon. A híres mester – 200 tallér félévi tandíj fejében – elvállalta Misztótfalusi oktatását. Lakásról és élelemlről, de a szükséges szerszámokról is magának kellett gondoskodnia.

Misztótfalusi sokat éhezett és még többet dolgozott az amsterdami évek alatt. Megtanulta a betűöntést, és egy év múltán már azzal dicsekedhetett, hogy százezer latin és héber betűt öntött, sőt *Blaeu* vele javíttatta a saját matricáit is. Célja egy olyan magyar nyelvű biblia kiadása volt, mely szép is, olcsó is, és melyhez minden szegény erdélyi ember hozzájuthat, akik az olvasást többnyire a bibliából tanulták meg ebben az időben. Háromévi kemény munka és tanulás után nekikezdhetett a magyar nyelvű biblia kiadása előkészületeihez. Mivel a nagyenyedi kollégiumban alapos filológiai és teológiai képzettséget szerzett, képes volt arra, hogy a biblia eredeti szövegét, holland és német fordításait és az eddigi magyar fordításokat egybevesse. Misztótfalusi volt az első, aki a különféle nyelvű bibliakiadások összehasonlítása nyomán rájött, hogy *Károli Gáspár* fordításában több szó, sőt szakasz kimaradt, helyenként hibás a fordítás és emiatt következetlen a helyesírás. Ezeket igyekezett kijavítani.

Erdélyben hatalmas felháborodást váltott ki a hír, hogy Misztótfalusi a bibliát javítgatja, hiszen annak szövegén bármilyen csekély mértékben változtatni annyi, mint a szentírást meghamisítani, vallották az egyházi előjárók. Megvonták tőle a bizalmat és a csekély összegű ösztöndíjat is. Misztótfalusi 1683 őszén úgy döntött; saját költségén adja ki a javított szövegű magyar bibliát. „Hozzáfogok én, szegény legény lévén, és megmutatom, hogy egy szegény legénynek szives devociója többet teszen, mint egy országnak immel-ámmal való igyekezeti.”

A kiadvány költségeit a saját munkájával teremtette meg. Nappal a biblia nyomtatásával foglalkozott, éjjel mások számára betűket metszett. Kis nyomdát bérelt, magyarul tudó szedőket fogadott és kétévi megfeszített munka után 1685 pünkösdjén megjelenhetett a javított szövegű, zsebformátumú, apró Elzevir betűkkel nyomtatott új magyar biblia, Magyarország és

Erdély címerével díszített szép barokk címlappal, 3500 példányban dúsan aranyozott bőrbbe kötve.

A későbbi években kiadta az Újtestamentumot és a Szenczi Molnár Albert féle zsoltárfordítást is, mindkettőt 4200 példányban.

Betűmetsző művészetének híre egyre nőtt. Áramlottak hozzá a megrendelések Angliából, Németországból, Lengyelországból, Svédországból, sőt Örményországból is. II. Cosimo toscanai nagyherceg vele készítette el a firenzei nyomda új betűfelszerelését, II. Ince pápa a vatikáni nyomda számára öntetett vele betűket.

Ekkor már európai hírű, nagytekintélyű nyomdász volt, jelentős jövedelemmel. Betűi valóban gyönyörűek és különlegeseek voltak. A nagy holland metszők csak egyfajta betűt tudtak metszeni, Misztótfalusi azonban sokoldalú volt, és a korabeli megítélés szerint kurzív betűinek alakja és dőlése szebb volt, mint a legismertebb holland metszőé, Christoffel van Dyck-é.

Ekkor már Erdélyben is úgy gondolták, erre az emberre szükségük van. Kétszáz forint úti-költséget küldtek neki, és egy meghívást: várják otthon. Misztótfalusi döntött. Otthagytta közel tíz évnyi kemény munkával szerzett, tekintélyt és jó megélhetést biztosító munkáját és hazaindult. Előbb azonban a tízszeresével, kétezer tallérral megtoldotta a kapott útiköltséget és alapítványt tett belőle a Hollandiában tanuló erdélyi ifjak támogatására.

Betűkészletét nem vihette haza, túlságosan nagy súlyú volt. Eladta, mint értéktelen fémet. Szerencsére gyönyörű betűit nem olvastották be. A nemzetközi nyomdászattörténet Janson-betűknek nevezi Misztótfalusi betűit, mert a holland Anton Janson betűkereskedő megvette őket az öntödétől és az ő hagyatékában maradtak meg.

Misztótfalusi Kis Miklós tehát reményekkel telve és nagy tettekre készen, tíz évi távollét után hazatért Erdélybe három amsterdami kiadványának 12 000 példányával, tekintélyes magánkönyvtárral, a betűöntéshez és metszéshez szükséges szerszámokkal és matricákkal.

Saját költségén felújította és berendezte Kolozsváron a Farkas utcai templom mögötti nyomdát. A mostoha körülmények, és még a silány minőségű papír állandó hiánya ellenére is nyolc év alatt mintegy száz könyvet nyomtatott. Gyönyörűen metszett betűkkel dolgozott, és könyveinek szépségét a finom, ízléses záródíszek, fejlécek és művészi metszetek is emelik. Érdekes az is, hogy kiadványai között az évek múlásával egyre kevesebb lett a vallásos tárgyú munka. 1696-ban már egyetlen vallásos könyvet sem adott ki, tudománypszerűsítő munkák, tankönyvek, olvasókönyvek népszerű történeti munkák kerülnek ki nyomdájából. Kiadta Pápai Páriz Ferenc Pax corporis-át, ezt a nagyszerű emberek számára írt orvosi könyvet, Comenius Orbis Pictus című művét, és a Magyar iskolá-t, melyből az anyanyelvű írás-olvasást könnyen lehetett elsajátítani. Törekvéseiért sem anyagi, sem társadalmi megbecsülést nem kapott. Könyveit – bár olcsók voltak – alig tudta értékesíteni.

Magára vonta az egyházi és városi előljárók haragját, mert azt vallotta: „*Jó typographus csak jó ortographus lehet*” vagyis hitt abban, hogy a következetlen és idegenszerű helyesíráson változtatni kell. Saját elvei szerint kijavította a kolozsvári hittudósok műveit, csakis így volt hajlandó kiadni őket.

Az ellenséges hangulat évről-évre sűrűsödött körülötte. A város nem tartotta be Misztótfalusinak tett ígéreteit. A nyomdász csak mesterember – hangoztatták az előljárók – a megrendeléseket kell teljesítenie, nem újfajta elveket vallania. Sem anyagilag, sem erkölcsileg nem támogatták, sőt ahol csak lehetett, gátolták munkáját. Mikor a silány papír miatti elkéséredésében a hatóságokhoz fordult azzal a kéréssel, hogy a saját költségén papírmalmot állíthasson és jó minőségű papírra nyomtathasson – megakadályozták. Mivel a nyomda nem volt a sajátja, egyházi kézben volt, a felét egyszerűen elvették tőle. Megvádolták azzal, hogy alig látogatja az egyháztanács üléseit, hogy a hagyományok által szentesített erdélyi viszonyokat meg akarta változtatni, hogy nem tiszteli a szentírást (hiszen javított formában adta ki), hogy a vallásos könyvek helyett abc-s könyveket és más tankönyveket helyez előtérbe. Így is tovább dolgozott, de elkéséredése egyre nőtt. Fel akart hagyni a nyomdászattal, szét akarta rombolni műhelyét, és vissza akart menni Amsterdamiába. Búcsúlevelét is megírta, de aztán abban reménykedve, hogy szándékainak tisztaságát felismerve mégis hagyják dolgozni: maradt. És 1698-ban megírta 39 pontba szedve, kérdés-felelet formájában a tények hosszú sorát felsorakoztatva magyar nyelvű munkáját a „Maga mentség”-t. Egész életének és munkásságának eseményeit és nehéz körülményeit mondja el ebben a könyvben, logikus és felfoghatóan

lan érvekkel bizonyítva a könyvekért és anyanyelvi kultúráért vívott harcának igazát. Abban reménykedett, hogy könyve elégtételt szerez neki. Tévedett.

A Mentség tartalmát, nyelvét, stílusát az erdélyi világi és egyházi hatalmasságok vakmerő provokációként fogták fel. Mindenki ellene fordult, Bánffy György kormányzótól kezdve az egyházi vezetőkig. A Nagyenyedre összehívott zsinat beidézte Misztótfalusit. Közölték vele, hogy a Mentség összes példányát el kell égetni és a benne foglaltakat újabb írásban nyilvánosan vissza kell vonni és ki kell nyomtatni. Az általa berendezett és felújított, de egyházi kézben lévő nyomdáját is át kell adnia. A nyomdász összeroppant. A gyönyörű nyomtatású művek lévők, és Misztótfalusi megírta a Retractiót, utolsó nyomtatványát, vádjai visszavonását.

A sors azonban elégtételt adott: a Mentség két példánya megmenekült a tűzhaláltól, a szabadon terjesztett Retractióból viszont egyetlenegy sem maradt fenn. A kortárs irodalomtörténész Bod Péter – aki ismerte a Retractió szövegét – azt írta, hogy az nem Misztótfalusira, hanem vádlóira hozott szégyent.

Misztótfalusi, a nyomdász – nyomda és munka nélkül – már nem élt sokáig. Röviddel ezután agyvérzést kapott, négy évig élőhalottként vegetált, majd 52 éves korában, 1702. március 20-án meghalt.

Bod Péter Erdély főnixének nevezte, aki elégett a saját lelke tüzeiben. Szellemi öröksége azonban később győzedelmeskedett. A magyar nyomdák az ő helyesírási elveit valósították meg, az egyetemes és a magyar nyomdászattörténet a legnagyobb betűművészek közé sorolja. Különös, csónak alakú sírköve a kolozsvári házsongárdi temetőben a magyar kultúra tisztelőinek zarándokhelye.

Fehér Katalin

Százötven éve született Kvassay Jenő

A mai embernek – főleg, ha fővárosi – ismerősen csenghet a *Kvassay* név, de hogy valójában ki volt Kvassay Jenő, azt bizonyosan kevesen tudják. Talán még a „vízügyben” dolgozók se valamennyien, pedig a hazai vízgazdálkodás történetének legalább annyira jeles alakja volt, mint mondjuk a szélesebb körben ismert Vásárhelyi Pál.

Pályafutásának, munkásságának bemutatása és értékelése, jó értelemben vett népszerűsítése napjaink tudomány- és technikatörténeteinek adhat szép feladatot, hiszen ennek révén az ország múlt század végi nagyszabású (máig sóvárgott) fejlődésének egyik érdekes fejezete tárulhat fel.

A kor, amelyben a másfél évszázada született Kvassay Jenőnek élni adatott, a polgári fejlődés kibontakozásának korszaka volt. A feudális kötelek meglazultak, az ipari tőkefelhalmozás útjából egyre inkább eltűntek az akadályok. Az ipari forradalom Magyarországon is visszavonhatatlanul beindult. Az igazi eszményképeket nem annyira a művészet nagyjai, hanem a mérnökök, természettudósok, vállalkozók, a tények világában eligazodók szolgáltatták. A tudomány mindenhatóságába vetett hit általánossá vált. A technika segítségével az emberi élet minőségét jobbító, a gazdaság fejlődését elősegítő minden elgondolás megvalósítható, csak idő

